

Kuttor Dániel

Az ipari szerkezetváltás területi hatásai a visegrádi országokban

Az átmenet időszaka alatt a visegrádi országoknak (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) a nemzetközi politikai, jogi, és védelmi rendszerbe történő betagozódáson túl az európai és globális termelési struktúrákba, láncokba is integrálódni kellett. Ez a történelmi lépéssel mérve gyorsan lezajló integráció (vagy inkább reintegráció) jelentős hatást gyakorolt a termelő tevékenységekre, amely befolyással volt az ipar nemzetgazdasági szerepére, ágazati megoszlására, környezet-terhelésnek mértékére és földrajzi elhelyezkedésére.

Kulcsszavak: Visegrádi országok, ipari szerkezetváltás, térgazdaság.

JEL kód: O14, O18

1970-80-as évtizedek fordulója óta a világ ipari termelésében jelentős térbeli és szerkezeti átalakulás figyelhető meg. Kína, a keleti blokk, majd India gazdasági nyitása indukálta a főbb változásokat. A globális piacba integrálódó ázsiai és kelet-európai országok munkások és fogyasztók százmillióival, illetve bőséges erőforrás- és nyersanyagforrásokkal látta el a világgazdaságot. Emellett a gyorsuló technikai fejlődés gyakorolt jelentékeny hatást a szekunder szektor térbeli elhelyezkedésére és struktúrájára.

Ez a globális átalakulás nem hagyta érintetlenül Kelet-Közép-Európa országainak iparát sem. A rohamos kelet-nyugati orientációváltás egyedi karakterisztikát és fejlődési pályát kölcsönzött ennek a térségnek. Az átmenet időszaka alatt együttesen hatottak a dezindusztrializáció és reindusztrializáció erői, bár térben és ágazati szempontból eltoltan. Ennek eredményeként a visegrádi országok (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) termelő ágazatai jelentős mértékben átalakultak (Barta 2002; Kiss 2010). Fontos rögzíteni és hangsúlyozni, hogy a gazdaságok erőteljes terciarizációja ellenére az ipar megőrizte jelentőségét a térség gazdaságában, mind a munkaerőpiac foglalkoztatása, mind a hozzáadott érték előállítása tekintetében (Enyedi 2009). A feldolgozóipar teljesítménye alapvetően determinálta az export-képességet (volumen nagyságát), és közvetlenül befolyásolta a teljes gazdasági (más szektorok) növekedését és a jövedelmi szintet is (Horváth 1999).

Mindezek indokolják a szekunder szektor különös tekintettel a feldolgozóipar részletes szerkezetét, illetve térbeli vizsgálatát.

Fogalmi, elméleti háttér

A szekunder (másodlagos) szektor foglalja magában a termelő-, feldolgozó- és építőipar ágazatait. Ezek a tevékenységek alakítják át a primer (elsődleges) szektor nyers- és alapanyagait felhasználható, fogyasztható formába. A szekunder szektor bővülése adott nemzetgazdaságon belül az ipari forradalom következménye. A folyamat Angliában a 18. század második felében kezdődött és ma is tart. A több mint kétszáz év alatt a jelenség globális diffúziója ment végbe, csupán a Föld néhány szegmense maradt érintetlen. Az ipari termelés és foglalkoztatás térnyerésének jelenségét – idegen szóval – indusztrializációnak is nevezzük.

A lexikon magyarázata szerint a fogalom a nagyarányú gépi technika egy adott ország nemzetgazdaságába történő bevezetését jelenti.

A 19. század elejétől a 20. század közepéig a fejlett országokban a másodlagos szektor ágazatainak térhódítása ment végbe; párhuzamosan az agrárium szerepének csökkenésével és a szolgáltatások bővülésével. Az ipar abszolút számokban megmutatkozó növekedése mögött jelentős ágazati, szerkezeti változások húzódtak (Szalavetz 2007). A struktúraváltások ciklikus mozgást adtak az egész gazdaság fejlődésének (Konratyev- vagy k-ciklusok). A 19. századtól különféle iparágak töltötték be a húzó szerepet (textilipar, acélgégyártás, vegyipar, járműgyártás, informatika, egyéb).

A 20. század közepén a fejlett világ országai eljutottak az ún. poszt-indusztriális fázisába, amelyben a szekunder szektor szerepe másodlagossá vált a terciér (szolgáltatások) mögött. A folyamat elsődleges oka, hogy csökkent az iparban foglalkoztatottak száma és az előállított érték. A leépülésben, illetve leépítésben környezeti, munkaerőpiaci, szabályozási, költségvetési szempontok játszottak közre. A jelenséget idegen szóval dezindusztrializációnak hívjuk és Észak-Amerika, valamint Nyugat-Európa számos térségére jellemző (Rodwin-Sazanami 1991). A nehéziparral, illetve monoszerkezetes termeléssel bíró régiókban okozta a legnagyobb kibocsátás-visszaesést, ill. munkaerőpiaci zavarokat (Közép-Anglia, Észak-Spanyolország, Észak-Itália, Luxemburg, Ruhr-vidék, stb).

Napjainkra Ázsia már nem csak az újonnan iparosodott országok által támaszt éles versenyt az európai és észak-amerikai gyártók számára; Kína és India gyors fejlődése még inkább fokozza a Távol-Kelet és Dél-Ázsia gravitációs hatását. Éppen ezért a nyugati világban a gazdaságpolitikai célok között gyakran megjelenik az újraparosítás, mivel a szekunder szektor teljesítménye az érték- és munkahelyteremtésre is közvetlen hatással van, amely a szociál- és kereskedelempolitika szempontjából is stratégiai jelentőségű (Kocziszky 2008; Barta 2008).

Azonban nem közömbös, hogy Európában – kiváltképp Kelet-Közép-Európában – miként megy végbe az újraparosítás, a szekunder szektor revitalizációja. Milyen ágazatok betelepülésére, betelepítésére kerül sor?

Amennyiben a tömegtermelésen alapuló, monoszerkezetes gyáripár jelenik meg (újra), akkor reindusztrializációról beszélhetünk. Ha azonban modern feltételek mellett (infrastruktúra, menedzsment, munkaerőpiac, egyéb) megvalósuló diverzifikált szerkezetű termelés betelepülésének lehetünk tanúi, akkor neoindustryalizációról (Landesmann-Székely 1995). A kialakuló „új” termelési és ágazati struktúra ezáltal hosszabb távra meghatározhatja egy szűkebb térség vagy akár egy egész nemzetgazdaság munkaerőpiaci helyzetét, jövedelemtermelő képességét, gazdaságának fejlődési pályáját.

A fenti gondolatok által inspiráltan három kérdésre keresem a választ cikkemben:

- Milyen tendenciák fedezhetők fel a kelet-közép-európai országok iparában az átmenet ideje alatt?
- Beszélhetünk-e ipari szerkezetváltásról, illetve az újraparosodás mely típusa jelentkezett?
- Milyen területi (regionális) dimenziói voltak az átstrukturálódásnak?

A vizsgálatot a visegrádi országokra terjesztettem ki. A számításokhoz az OECD Factbook, az EuroStat és a World Bank on-line forrásainak adatait használtam föl (EuroStat 2009; OECD 2008).

A szekunder szektor vizsgálatánál nem tértem ki az építőiparra, csupán a feldolgozóipart elemzem.

A rendelkezésre álló adatok az átmenet teljes időszakának monitorizálását lehetővé teszik, ugyanakkor a regionális és szerkezeti vizsgálatok időhorizontja a 2000-2007-es intervallumra korlátozódik.

Annak ellenére, hogy a 2008-as pénzügyi válság új fejezetet nyitott a világgazdaság fejlődésének történetben, azok hatásainak elemzésétől most eltekintek részben az egyelőre korlátozottan rendelkezésre álló adatok, részben a jelenség komplexitása miatt.

Szerkezeti változások a Visegrádi országok iparában

Az 1989-es politikai változások markáns dezindusztrializációs folyamatokat indított el Kelet-Közép-Európában. A KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) piacok összeomlása, a beruházások elmaradása, a versenyképtelenség, a kedvezőtlen ágazati struktúra, a nyugat-európai gazdasági dekonjunktúra az ipari kibocsátás látványos csökkenését eredményezte. Csehszlovákiában a 1991-ben 27,83, Magyarországon két év alatt (1990-1991) közel ugyanekkora mértékben 27,72 (10,40 és 17,32) százalékkal csökkent az ipari hozzáadott érték. Lengyelország esetében az alakjáról J-görbének nevezett függvény mélysége, azaz a recesszió mértéke nem volt olyan nagy, azonban időbeli kiterjedése hosszabb volt, hiszen a visszaesés már a 80-as évek közepén elkezdődött.

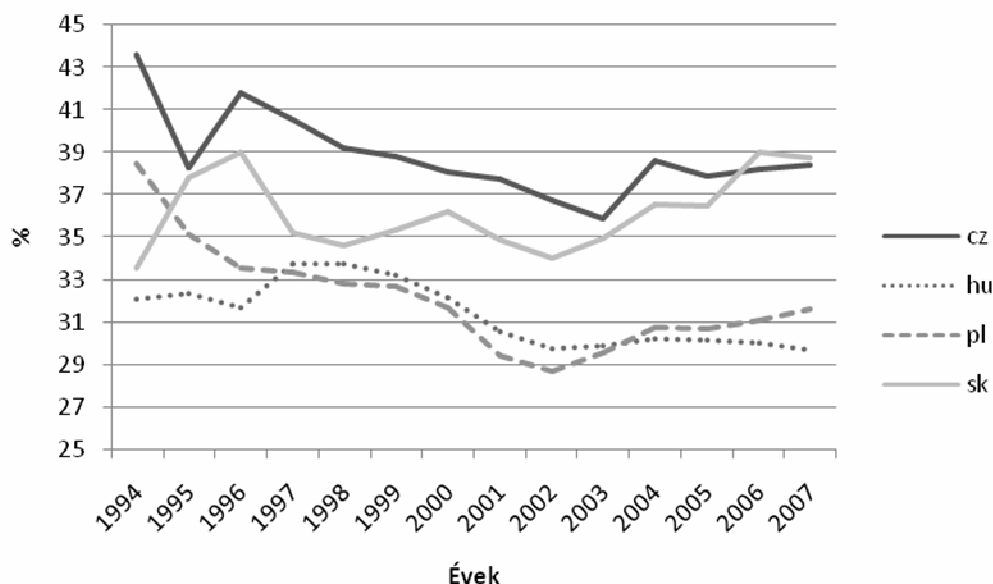
1993-ra, illetve 1994-re az ipari hozzáadott érték jelentős visszaesése megszűnt, de az éves változás indexe ezt követően is ingadozást, volatilitást mutatott (Illés 2002). Magyarország kivételével a másik három visegrádi országban több olyan esztendő is előfordult mikor csökkent az ipari hozzáadott érték. Ezek a visszaesések strukturális problémákra, illetve az eltérő privatizációs módszerek különböző hatásaira vezethetők vissza (Dabrowski et al 2004). A magánosítás formája, alapvetően determinálta a külföldi tőkeberuházások volumenének alakulását. Magyarország a 90-es években ugyan mentesült ezektől a strukturális visszaesésektől, de a 2004-es uniós csatlakozást követő „befektetési bumm” és annak következményeként kialakult robbanásszerű ipari növekedés itt nem volt megfigyelhető, amely ugyancsak szerkezeti gondokra vezethető vissza.

Az 1994-2007-es időtávon Szlovákia egyszerre produkálta a legmagasabb átlagos növekedési ütemet (7,15%) és a legnagyobb mértékű ingadozást az ipari hozzáadott érték tekintetében. Magyarország teljesítménye szolgáltatta az ellenpéldát, mivel itt volt a legkisebb az átlagos növekedési ütem (5,14%), ugyanakkor a legkiegyensúlyozottabb.

Az ipari hozzáadott érték GDP-hez (Gross Domestic Product, Bruttó Hazai Termék) mért aránya alapján a visegrádi országok pozíciói szignifikánsan változtak. Egyedül Szlovákia esetében rögzíthetünk növekedést a vizsgált időszak alatt, amely azt eredményezte, hogy 2007-re Csehországgal azonos karakterisztikát mutatott. Utóbbiban az ipari részarány lassú amortizációja volt megfigyelhető, amelyen csak az EU csatlakozást követő konjunktúra változtatott. A másik két állam pozíciói is hasonlítottak egymáshoz az intervallum alatt, de Lengyelország és Magyarország más-más trajektória (fejlődési pálya) mentén jutott el a 2007-es végpontba. Míg hazánkban az időszak elejének ipari fellendülése arányaiban növelni tudta a szekunder szektor súlyát az egész nemzetgazdaságon belül, és csak ezt követően indultak be az ipari piacvesztést indukáló folyamatok; addig Lengyelország esetében ezek a trendek időben fordítva jelentkeztek (Ehrlich et al 1994). A 90-es évek látszólagos dezindusztrializációját követően, 2002-től pozíciójavulás következett be (1. ábra).

Annak ellenére, hogy az ipari hozzáadott érték GDP-hez viszonyított aránya a legtöbb esetben csökkent, az ipari kibocsátás még mindig döntően befolyásolja az egész gazdaság teljesítményét. Ezt igazolja a GDP és az ipari hozzáadott érték éves változásainak erőteljes együtt mozgása is. A két számszerű tényező közötti magas korrelációs értékek (Cz: 0,90; Hu: 0,92; Pl: 0,92; Sk: 0,41) bizonyítják ezt.

De valójában milyen mértékű és intenzitású volt az ipari szerkezetváltás? Ennek a kérdésnek a helyes megválaszolása érdekében a feldolgozóipar ágazati szintű vizsgálatát végeztem el, az előbbieken használt indikátortípusok alapján (hozzáadott érték és foglalkoztatottak). A jelenleg rendelkezésre álló, kompatibilis adatok (EUROSTAT) a 2000-2007-es időtávra vonatkoznak.

1. ábra: Ipari hozzáadott érték a GDP százalékában
 Forrás: World Bank adatai alapján saját szerkesztés.

A könnyebb áttekinthetőség végett az ágazatokat technológia intenzitásuk szerint csoportosítottam. A besorolásnál az EUROSTAT módszertanát követtem. A kutatásban szereplő ágazatokról és azok kategóriájáról a mellékletben szereplő táblázat nyújt bővebb információt. Az alábbi táblázatban a foglalkoztatottak számában, illetve a hozzáadott értékben 2000-ről 2007-re bekövetkezett százalékos változásokat tüntettem fel az egyes kategóriák és országok szerint (1. tábla).

A vizsgált nyolc esztendő alatt, Lengyelország kivételével, ahol 12 %-os bővülés volt regisztrálható, nem változott jelentősen a feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma, azonban az ágazati megoszlásuk jelentős módosulásokat mutatott az időszak végre.

A low-tech (alacsony technológia intenzitású) ágazatok szignifikánsan veszítettek munkaerőpiaci súlyukból. A medium-low-tech (közepesen alacsony technológia intenzitású) tevékenységek tekintetében azonos tendenciák fedezhető fel a visegrádi országok között. Az időszak alatt valamennyi gazdaságban jelentősen bővült a munkaerő foglalkoztatottsága.

Ezzel szemben a medium-high-tech (közepesen magas technológia intenzitású) szegmensben a legnagyobb átlagos növekedés mellett, nagy volt a szóródás az egyes nemzetgazdaságok növekedése között. A high-tech (magas technológia intenzitású) ágazatok munkaerőpiaci szerepe – Szlovákia kivételével – növekedett az időszak alatt, amely az ipar kedvező irányú szerkezetváltására utal.

Az átlagolt, aggregát értékek igazolják a dinamikus szerkezetváltást az ipari foglalkoztatottak körében, a visegrádi országokban. Ezt támasztják alá az ágazati listák is, amelyek a legnagyobb mértékű bővülést, illetve csökkenést produkáló ágazatokat mutatják.

Arányaiban a legtöbb munkahelyet teremtő ágazatok:

- NACE kód 34: Gépjármű, szállítóeszköz gyártása (181,5%);
- NACE kód 30: Irodagépek és számítógépek gyártása (156,4%);
- NACE kód 25: Gumi-, műanyag termék gyártása (149,3%).

Öt ágazat, amelyben csökkent a foglalkoztatottak száma:

- NACE kód 18: Ruházati, szőrmetermékek gyártása és szövetfestés (62,2%);

- NACE kód 17: Textíliák gyártása (71,1%);
- NACE kód 24: Vegyi anyagok és termékek, mesterséges rostok, vegyi szálak gyártása (87,7%);
- NACE kód 26: Nem fém ásványi termék gyártása (90,9%);
- NACE kód 27: Fémalapanyag gyártása (96,2%).

1. táblázat: A foglalkoztatottak és a hozzáadott érték százalékos változása 2007-re, a 2000-es év bázisállapotához képest, % (2000 = 100)

		Foglalkoztatott	Hozzáadott érték
összesen	Total	104,63	215,60
	CZ	100,43	221,88
	HU	102,37	200,02
	PL	112,55	163,35
	SK	103,17	277,15
low-tech	Total	91,59	169,80
	CZ	84,70	165,29
	HU	96,70	157,56
	PL	103,91	145,84
	SK	81,04	210,50
medium-low-tech	Total	115,45	246,95
	CZ	106,80	236,94
	HU	117,27	226,35
	PL	122,91	209,49
	SK	114,80	315,04
medium-high-tech	Total	121,34	243,29
	CZ	112,63	238,21
	HU	119,71	236,95
	PL	125,31	200,61
	SK	127,70	297,38
high-tech	Total	118,89	225,12
	CZ	141,88	195,40
	HU	115,09	219,58
	PL	122,74	150,58
	SK	95,85	334,92

Forrás: EUROSTAT adatok alapján saját számítás.

A cseh munkaerőpiacon az ipari foglalkoztatottak markáns, a teljes vertikumot érintő ágazati mozgása volt megfigyelhető. Ettől volumenében és kiterjedésében elmaradt a magyar. Lengyelországban az iparosodás egységesen, kiegyenlített módon érintette az alacsony, közepes és

magas technológia intenzitású ágazatokat egyaránt. Szlovákia esetében érdekes jelenség volt megfigyelhető, hiszen mind az alacsony, mind a magas technológia intenzitású ágazatok munkaerőpiaci veszteséget könyveltek el, az ipari állások döntően a technológia használat szempontjából közepes ágazatokban keletkeztek.

Felmerül a kérdés: hogy a fent vázoltakhoz képest milyen eltérések tapasztalhatók az ágazati teljesítmények között a hozzáadott érték figyelembevételével?

A 8 éves intervallum alatt az ágazatok nagy részében növekedett a hozzáadott érték, azonban azok üteme eltérő volt. Egyedül a low-tech ágazatok között találunk olyat (textilipar), amelyben folyó áron csökkent a hozzáadott érték.

A medium-low-tech és medium-high-tech ágazatoknál a munkaerőpiaci folyamatokhoz hasonló tendenciák rajzolódtak ki, magas, átlag feletti bővülési ütemmel.

A medium-high-tech tevékenységek körében a hozzáadott érték növekedése rendkívül vegyes képet mutat, az átlag alatti lengyel teljesítménytől a kiugró szlováig.

A visegrádi országokra összesített ágazatok rangsora a hozzáadott érték alapján az alábbiak szerint alakult. A legnagyobb növekedést, illetve legkisebb bővülést produkáló ágazatok ebben az esetben is gazdasági szerkezetváltásról tanúskodnak.

A legnagyobb növekedést mutató ágazatok:

- NACE kód 32: Híradás-technikai (rádió, televízió) és telekommunikációs eszközök gyártása (379,9%);
- NACE kód 34: Gépjármű, szállítóeszköz gyártása (324,6%);
- NACE kód 25: Gumi-, műanyag termék gyártása (284,2%);

és a legalacsonyabbakat:

- NACE kód 30: Irodagépek és számítógépek gyártása (152,7%);
- NACE kód 18: Ruházati, szőrmetermékek gyártása és szövetfestés (112,2%);
- NACE kód 17: Textilíák gyártása (135,5%).

A visegrádi országok ipari átalakulása érintette a hozzáadott érték teremtés ágazati megoszlását is. Csehország és hazánk nem csupán a foglalkoztatottak alapján történő összevetésben mutatott hasonlóságot, hanem a hozzáadott érték tekintetében is. A két ország erőteljes növekedése a medium-tech ágazatokból táplálkozott, a low-tech és high-tech szegmensek ettől elmaradtak. Magyarországon lassabb ipari növekedés mellett erőteljesebben jelentkeztek a szerkezetváltás tendenciái. Lengyelországban a leglassabb ütemű volt a hozzáadott érték növekedése, azonban ebben a moderált bővülésben kiegyenlítően „vállaltak szerepet” az egyes ágazatok. 2000 és 2007 között Szlovákia mutatta a legmagasabb ütemű ipari növekedést, méghozzá e növekedés motorjának a technológia intenzív ágazatok számítottak.

Az egyes nemzetgazdaságokat több szempontú összehasonlítása alapján elmondható, hogy mind a négy visegrádi országban tetten érhető az ipari szerkezetváltás folyamata. A gazdaságok között több hasonlóságot lehet felismerni, mint eltérést, még ha egyes ágazatoknál egyedi karakterisztikák fel is lelhetők. Az adatok arra engednek következtetni, hogy a visegrádi országokban 2000 és 2007 között lezajlott erőteljes iparosodás jelentős szerkezeti változásokat indukált. E struktúraváltás nyertesei a mid- és high-tech ágazatok. Ez kedvező fejleménynek tekinthető, hiszen a termelő és feldolgozó szerkezet modernizációját sejteti (neoindusztrilazáció).

Az ipari struktúraváltás területi dimenziói

A deindusztrilazáció, majd az ipar újbóli térnyerése nem egységesen érintette a visegrádi országok régióit. Az átmenet időszakának piaci folyamatai fokozták az egyes térségek közötti fejlettségbeli egyenlőtlenségeket. A számítások alátámasztják, hogy a fővárosokon, ahol a legmarkánsabban zajlott le a terciarizáció, kívüli térségek közül azok a régiók gazdasága tudott tartós növekedési pályára állni, ahol végbement az ipari szerkezetváltás, ezáltal munkahelyek maradtak meg és az adott térség be tudott kapcsolódni az európai, ill. globális munkamegosztásba.

A régiókat (NUTS 2-es egységeket, amelyekből 35 van a visegrádi országokban) a feldolgozóipar foglalkoztatottak számában és a hozzáadott érték mértékében 2000 és 2007 között bekövetkezett változások alapján vizsgálom.

A szekunder szektorban foglalkoztatottak számának országos szintű változásáról már korábban képet adtam, a továbbiakban e változások regionális vetületét mutatom be. A négy visegrádi országban négy eltérő konfigurációt mutat. Magyarország és Szlovákia ellentétpárok, mivel hazánkban valamennyi régiót – különböző mértékben ugyan, de – érintette a munkaerőpiaci dezindusztrializáció (csökkenő ipari foglalkoztatás), ezzel szemben északi szomszédunknál a nemzetgazdasági szinten is kimutatható erőteljes iparosodás valamennyi térségben érezte pozitív hatását. Hazánkban a legnagyobb mértékű csökkenést Közép-Magyarország mutatta, Budapest erőteljes terciarizációjának következtében. Ehhez hasonló mértékű csökkenést csak Dél-Dunántúlon regisztrálhatunk. Közép-Dunántúlon volt a legkisebb mértékű a csökkenés. Szlovákiában az ipari munkahelyek száma legnagyobb mértékben a Pozsonnyal szomszédos nyugati területeken bővült, a legkisebb mértékben pedig magában a fővárosban.

Cseh- és Lengyelországban vegyesebb területi lenyomata van az ipari folyamatoknak. Csehországban a fővárosi, valamint a „vidéki” régiók élesen elkülönülnek. Míg Prágában az ipari foglalkoztatottak száma abszolút és relatív mértékben is csökkent, addig a másik hét régióban nőtt. Az ipar munkaerőpiaci bővüléséből leginkább a Střední Čechy (főváros környéki régió) és az észak-nyugati (Severovýchod) terület tudott profitálni. Lengyelországban Varsó tágabb környezete (Mazowieckie) mutatta a legnagyobb mértékű növekedést, emellett az ország régióinak többségében (tíz) emelkedett a szekunder szektorbeli állást betöltők száma. Hat régióban ugyanakkor csökkent az ipari alkalmazottak létszáma (középső Łódzkieben, a délkeleti Małopolskieben és Lubelskie, a sziléziai Opolskieben, valamint az északi Zachodniopomorskieben és Kujawsko-Pomorskieben).

A hozzáadott érték tekintetében mindegyik régióban növekedés észlelhető, azonban annak mértéke jelentős szóródást mutat. Általános jelenség, hogy az országos átlagot meghaladó az ipari érték növekedése a fővárosi vagy főváros környéki térségekben ment végbe (kivételesen Mazowieckie Lengyelországban). Ez különösen annak figyelembevételével kimagasló teljesítmény, hogy az előzőekben rögzítettük, hogy a központi régiókra a csökkenő vagy stagnáló ipari foglalkoztatotti létszám jellemző. A két folyamatból kiolvasható, hogy a fővárosok valószínűsíthetően a magas hozzáadott értéket teremtő, tudás-, és technológia intenzív ágazatok vonzásában, illetve megtartásában jeleskedtek. Emellett az adatok azt is elárulják, hogy a főváros környéki területek is haszonélvezőivé váltak az ipar területi átstrukturálódásának. Ez különösen a Csehországban és Szlovákiában mérhető: Střední Čechy-ben és Západošľovenskom (Nyugat-Szlovákia). Lengyelországra ezek a trendek kevésbé voltak jellemzők.

Csehországban a főváros és főváros-környéki régiók dinamikus növekedés mellett, még Morva-Szilézia (Moravskoslezsko) ért el nagyobb szintű bővülési ütemet.

Hazánkban a hozzáadott érték alapján Észak-Magyarország és Közép-Dunántúl mutatott még magasabb, de átlag alatti növekedést, tehát ebben az esetben kirajzolódik az ország hagyományos (északkelet-délnyugat) ipari tengelye.

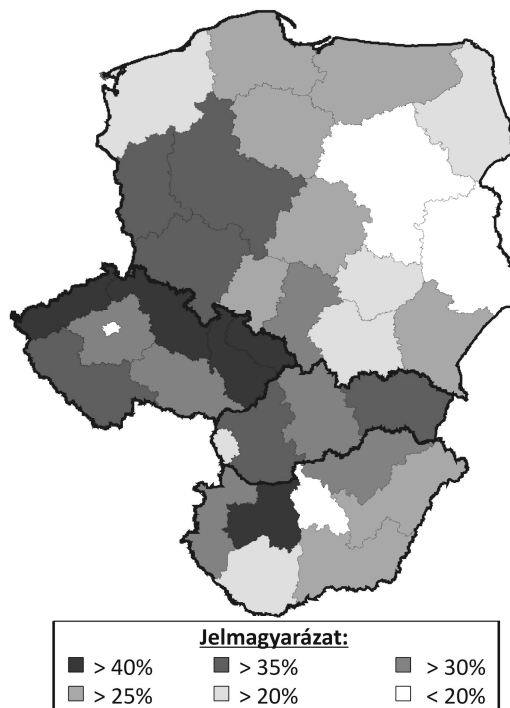
Érdekes, hogy Szlovákiában az ipari érték bővülésének dinamikáját nem a pozsonyi térség, hanem a nyugat- és a kelet-szlovákiai régiók adta, amelyekben a teljes visegrádi sokaságon belüli legnagyobb mértékű hozzáadott érték gyarapodást lehetett regisztrálni.

Lengyelország szolgáltatja ebben az összevetésben is a legkomplexebb képet. Az országban a visegrádiak között a legalacsonyabb hozzáadott érték növekedést lehetett érzékelni, ugyanakkor ez lassúbb ütem térben jobban eloszlott, ugyanis 8 régióban is az országos átlagot meghaladó tempóban bővült az ipari hozzáadott érték. Feltűnő, hogy ezekben a térségekben az ipari foglalkoztatás is nagyobb ütemben növekedett a vizsgált időszakban. Ebből következik, hogy ezekben a térségekben a munka intenzív ágazatok termelésbővülése jelentette az alapot.

A transzformáció következtében 2006-ra az alábbi regionális gazdasági konfiguráció alakult ki a visegrádi országokban.

A központi régiók csoportja a szektorális megoszlás tekintetében könnyen elkülöníthető. Ezekben a térségekben mind munkaerőpiac, mind hozzáadott érték vonatkozásában kimagasló a tercier szektor szerepe. Pozsony és a varsói régió (Mazowieckie) esetében egyedi jellemvonásokat is felismerni. Előbbinél az értéktéremtésben az ipar mondható még jelentősnek, míg utóbbinál a periférikus, rurális térségek miatt, a mezőgazdaság munkaadó szerepe válik fontossá. Ebbe a csoportba tartozik még Szczechin régiója is (Zachodniopomorskie).

A „maradék” 31 régió döntő része (27 darab) az átlagnál jelentősebb szekunder szektorral rendelkezik, munkaerőpiac és hozzáadott érték alapján egyaránt.

2. ábra: Az ipar szerepe a régiók gazdaságában (2006)

Forrás: EUROSTAT adatok alapján saját szerkesztés.

Csehországban és Szlovákiában a vidéki (fővároson kívüli) régiók különösen erős, egyedi ipari jelleget mutatnak mindkét szempontból. Egyedül Nyugat-Szlovákiában (Západné Slovensko), a Felvidék „éléskamrájában” jelenik meg az agrárium, mint hozzáadott érték szerint jellegzetes szektor.

Magyarország és Lengyelország lényegesen vegyesebb képet mutat, több és többféle régió felvonultatásával. Hazánkban a korábbi (DNY-ÉK) ipari tengely még mindig kirajzolódik, de a mezőgazdasággal kombinálva ezeken a területeken kívül is jelentkezik az ipari jelleg. Egyedül Dél-Dunántúl, ahol a mezőgazdaság átlagon felüli súllyal bíró foglalkoztató. Lengyelországban, különösen keleten jelentkezik markánsan a mezőgazdasági profil, amely nyugat felé haladva fokozatosan gyengül. A legkeletibb térségekben a primer szektor munkaerőpiaci és gazdasági szerepe is karakteres. Ugyanakkor Sziléziában (Slaskie, Dolnoslaskie) és délen (Malopolskie), valamint a nyugati, délnyugati régiókban (Lubuskie) az ipar őrízte meg kiemelt szerepét.

Összefoglalva elmondható, hogy a régiók felében (tizennyolcban) az ipar kiemelkedő fontosságot mutat, további tízben karakteres szereppel bír. A jelentős ipari hagyományokkal és kapacitásokkal bíró cseh, szlovák és sziléziai területeken, ahol az átmeneti időszakának második felében a külföldi működő tőke megjelenésével sikerült modernizálni a termelési struktúrát, az ipar még mindig kimagasló jelentőséggel bír. Ettől érdemben eltérnek a tercier szektor dominanciájával rendelkező fővárosi térségek, és az agrárjellelű, kelet-lengyel és dél-magyar régiók.

Konklúzió

Az elmúlt két évtizedben az ipari tevékenységek szerepe mind inter-, mind intraszektorális összevetésben szignifikáns módosulásokat jelzett. A 90-es évtized első felére – gazdasági és munkaerőpiaci szempontból is – az erőteljes dezindusztrializáció volt jellemző. A folyamat súlyos társadalmi feszültségeket generált (munkanélküliség növekedése, jövedelmi színvonal csökkenése), azonban a csökkenő kibocsátás miatt kedvező hatást gyakorolt a környezetre. A 2000-es esztendőkre az európai uniós csatlakozás, a visegrádi országok konvergenciája, a világ-gazdasági konjunktúra és a tőkebeáramlás azt eredményezte, hogy Kelet-Közép-Európában számottevően bővültek a termelő kapacitások, ezzel párhuzamosan az ipari munkahelyek száma, valamint az áruexport volumene. Ez az időszak (2000-2007) szerkezetváltással járt együtt a szekunder szektoron belül. A medium- és high-tech ágazatok előretörése következtében a neoindusztrializáció-típusú újraparosodásról beszélhetünk.

A regionális összehasonlító vizsgálat ugyanakkor arra is rávilágított, hogy a kedvező makrogazdasági folyamatok jelentős területi különbségeket fednek el az iparon belül. Az átmenet nyerteseinek a (high-tech tevékenységekkel rendelkező) fővárosi térségek, valamint a kedvező földrajzi elhelyezkedésű, jelentős ipari tradíciókkal bíró térségek tekinthetők. Ezek a területeken a külföldi tőke szerkezetváltást, munkatermelékenység-növekedést, és termelés-bővülést eredményezett. Ugyanakkor beszélni szükséges az átmenet veszteseiről, azokról a régiókról is, amelyekben elmaradt mind a hazai, mind a külföldi (tőke)források által generált szerkezetváltás. Így e térségek gazdaságában mérséklődött, vagy alacsony szinten stagnált az ipar részaránya. Ez negatívan hatott a foglalkoztatottságra és a jövedelemtermelő-képességre.

Az elemzés eredményeként előállt különböző térelemek, régiócsoportok így jellemezhetők röviden:

- A fővárosi térségek („abszolút nyertesek”), ahol a gazdaság dinamikus növekedést mutatott föl, a munkaerő rugalmas, aktív és képzett, kiterjedt a szolgáltató szektor, fejlett a termelő kapacitás és az azt kiszolgáló infrastruktúrával.
- A másodlagos haszonélvező (potenciális felzárkózó) térségek, amelyek kedvező geopolitikai helyzetűek (többnyire nyugati fekvésűek), urbanizáltak, jelentős és modernizált ipari hagyományokkal és kapacitásokkal, valamint fejlett (noha kisebb súlyú) szolgáltató szektorral bírnak, ezáltal sikeresen kapcsolódtak be az európai munkamegosztásba és értékt teremtsébe.
- Az átmenet vesztes régiói („potenciális leszakadók”) azok, amelyek azokat a régiókat jelöli, amelyek földrajzi elhelyezkedése kedvezőtlenebb, (belső vagy külső) periférikus; a gazdasági szerkezetváltás folyamatban van, ami a gazdaság hátrányos szektorális megoszlását és a kedvezőtlen munkaerőpiaci kondíciókat eredményez.

Kelet-Közép-Európa jövőbeli fenntartható gazdasági fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű marad a feldolgozóipar teljesítménye. Éppen ezért az ipar versenyelőnyök megőrzése, kihasználása első számú feladat elsősorban a magasan fejlett nyugat-európai, és észak-amerikai versenytársakkal szemben. Ennek érdekében a működő tőke vonzása, a befektetőbarát környezet kialakítása, az infrastruktúra fejlesztése, a duális vállalati szerkezet oldása (a KKV-k támogatása által) és a piaci igényeknek megfelelő szakemberképzés tűnik a legfontosabb feladatnak.

„A tanulmány a TÁMOP-4.2.1.B10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.”

Felhasznált irodalom

- Barta Gy.: *A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000*; Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2002. p. 272
- Dabrowski, M. – Slay, Ben-Neneman, Jaroslaw: *Beyond transition – Development Perspectives and Dilemmas*; Ashgate, Hants, 2004. p. 283
- Ehrlich É. – Révész G.– Tamási P. (szerk.): *Kelet-Közép-Európa: honnan-hová?*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. p. 570
- Enyedi Gy.: *Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon*; p. 117-126, in: Lengyel Imre – Rechnitzer János: *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. p. 468
- Horváth Gy.: *Regional Effects of the Transition in East Central Europe*; p. 9-33, in: Hajdú, Zoltán: *Regional Processes and Spatial Structures in Hungary in the 1990's*; Hungarian Academy of Sciences, Pécs 1999. p. 354
- Illés I.: *Közép- és Kelet-Európa az ezredfordulón*; Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002. p. 362
- Kiss É.: *Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után*; Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2010. p. 223
- Kocziszky Gy.: *Területfejlesztés módszertana*; Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, 2008. p. 268
- Rodwin, L. – Sazanami, H. (ed.): *Industrial Change and Regional Economic Transformation – The Experience of Western Europe*; Harper Collins Academic, London, 1991. p. 402
- EuroStat: *Europe in figures, Yearbook 2009*; Publication Office EC, Luxembourg, 2009. p. 561
- OECD: *Factbook 2008, Economic, Environmental and Social Statistics*; Publications, Paris, 2008. p. 293
- Landesmann, A. Michael – Székely P. István (ed.): *Industrial restructuring and trade reorientation in Eastern Europe*; Cambridge University Press, Cambridge, 1995. p. 369
- Barta Gy. – Czifrusz M. – Kukely Gy.: *Újraiparosodás a nagyvilágban és Magyarországon*; p. 1-20. in: *Tér és Társadalom*, 2008 (22. évf.) 4. sz.
- Szalavetz A.: *Műszaki fejlődés, szerkezetátalakulás és munkaintenzitás*; p. 4-17. in: *Külgazdaság*, 2007 (51. évf.) 7-8. sz.
- Az EU Statisztikai Hivatalának honlapja:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- A World Bank (Világbank) honlapja:
<http://data.worldbank.org/>
- A OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) honlapja:
http://www.oecd.org/document/39/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html